

56.05

Mis ütleb usk ilma ja elu tekkimisest?

Rõne, pidanud „Estonia“ kontsertsaalis Tallinnas 21. IV. 20.

Tallinna Püha-Waimu koguduse õpetaja Th. Tallmeister.

Wäga austatud koosolejad! Minu tänase kõneaine valikuts andis üks wälimine asjaolu tõuget. Kui Usutawas Rogus ja sellega ühenduses ajatirjanduses usuoõpetuse küsimust harutati, siis kuuldus wastaste poolt ühte wäidet, mis iga usuteadlise haridusega inimese peale otse kentsakat mõju pidi awaldama ja sellest meeste tunnistust andma, kui wäheste asjatundmisega inimesed juurtes küsimustes jagedaste mõõduandwat osa etendawad. Nii toonud sotsialdemokratide juht Martna Usutawa Rogu kõnetoolil muu seas ette, et usuoõpetuse käsitlemine koolis jellepärast mõimata olla, et ust maailma loomist kuue päewa jooksul õpetada, kuna looduseteaduse järele maailm aastatuhandete jooksul pikalise edenemise teel saadud on. Kui nimetatud herra enne sõnawõtmist selles asjas nii tähtjas kohas waewaks oleks wõtnud kas wõi õige pääliskaudset pilku sellesse heita, mis wiimaste aastakümnete jooksul usuteadlises ilmas sündinud on, siis oleks tal iseene ees häbi olnud jeda nähes, et ta niisuuare agarusega kuult peksab, et ta suure waimustusega juust jellele asjale usuiulmas wastu waidleb, mida ust ülepea mitte ei õpeta. Znimene, kes asjatundja, kellel tõde tähtis ja kes mitte kumilistult põhjusi wastuwaidlemiseks ei otsti, kandku nad ta õige demogoogilist laadi, oleks selles küsimuses ainult ühe nõudmisega wälja astunud: tantagu hooli, et usuoõpetus usuteadusega kottufõlas seisaks, et mitte ajast mahajäänud, 2

1920

116188470

Bibliotheca
Universitatis
36706

ettevalmistamata kooliõpetajad nii tähtsat ainet ei käsitaks, kui seda siin ja seal ette tuleb. Selle asemel hüütakse aga: terme asi kõrvale, laps kõige pesemise meega saagu väljavalatud, sest leidub wannitajaid, kes oma ametit hästi ei oska. On ju terme selle asja kohta õige iseloomulik, et eriteadlasi ja nende arvamisi ülepea arvesse ei võeta. Kui termishoiu küsimus harutusel oleks olnud, siis oleks küll igale lapsele selge olnud, et kõige pealt arstide ja arstiteaduse arvamist kuulda tuleb. Siin aga peetakse kõige paremal korral mõõduandmaks ja autoriteetlikuks kooliõpetajate kongressijid, kus rõhuv enamus terme oma hariduse nõrkadest Vene seminariidest saanud on, kuna usuteadusest kõige primitiivsem arusaamine valitseb ja terme tarvis nendest mälestustest võetakse, mis sagedaste juba 30—40 aastat seljataga olemast kooliajast järele on jäänud. Igatahes oli kõige seda silmaspidades selleks küll põhjust, et ma täna oma kõneaineks küsimuse valisin: Mida ütleb dieti ust ilma ja elu tekkimisest?

Piiblis seisew loomiselugu on üks nendest asjadest, mida harilikult usu vastu sõjariistana tarvitatakse ja mis ka Usu-tawas Rogus, nagu juba ütlesin, uuesti ettetoodi. Lubage sellepärast, austatud koosolejad, et ma enne kui asja enese juure lähen, Teile lühidalt seda seisukohta meelde tuletan, mis usuteaduses piibli vastu valitseb.

Piibliraamat on ka tänapäev igale usu uurijale ja teadlasele, just nõndasama nagu igale lihtsale riistiniimesele, jumaliku ilmutuse hallitaks ja saab selleks kahtlemata nõndasama jääma, kui see tõde matsab, et inimene mitte ükspäinis leimast ei ela, kui hing igaweste waranduste järele januneb, kui süda rahu otsib, mis ülem on kui inimesemõistus. Piibel näitab meile teed Jumala juure. Piibel annab inimese-hingele tege-
likku vastuist nende suurte küsimuste peale ilma ja olemise kõige sügavamatest saladustest, elu mõttest ja väärtusest, inimesesoo ajaloo edenemise käigust ja lõpusihist, mis teaduse võimupiiridest ületäiavad ja millest inimese waim ennast ometi lahti ütelda ei wõi. Piibel rahustab meie sisemise ilma küstutamata janu igawese häduse, tõblise täiuse järele; ta kannab meid ühte paremasse ilma, kus õigus valitseb ja armastus elab; ta kingib südamele usku ühe õnneliku tulewiku sisse, kus kurjus on kadunud, kus sõjad on lõppenud, kus inimesefugu üheks perekonnaks on saanud, kelle Isaks on Jumal ja kelle liikmed on wennad ja õed. Piibel toob inimese hinge selle waranduse kätte, mis teaduse silmale war-

jule on pandud ja mida kunst ainult aimab ja otsib. Piibel kannab meid ühtlasi usuilma tekkimise suurtesse aegadeisse, klassikalisesse ajajärku, avab meie filmade ees nende usuliste geniuuste ehk suurvaimude hinge-elu varaaeda, kes elusaladuste ja jumalikkude sügavuste sisse laugemale on vaadanud, kui harilikud surelikud; ta lasab meid näha, kuidas See, kes elu ja ajalugu juhib, rääkinud on niisuguste suurte hingedega, nagu walust ja kannatamisest küpselt saanud isiku-väärtuse põhjendaja Iisraelis Jeremia ja tuline isamaalane ja usu-tähtsuse eest mõitleja politika ja rahwa elus Jesaja, nagu uue ilma looja Kreeka-Rooma põhjaliku tõetõimimine ja klassikalise kultuura varemotel apostel Paulus ja lihtsad Kallilea kalamehed, kes kõik käest äraandsid, mis neil oli, ja surma läksid, et tunnistust anda õnnest ja rõõmust, elust ja ülestõusmisest, koidust ja päikesest, mida nad näinud olid pärast pikka ja pimedat ööd. Piibel viib meid kõige pealt jumaliku ilmutuse kõige suurema kandja juure, lasab meid sisse hingata Selle waimuõhku, kes kõige ilusam oli inimeselaste hulgast, kes kõige paremaid waimulisi warandusi maailmale on toonud ja kõige kõrgemat kõlbliht ideali oma isikus on kehastanud; ta avab meile tee Naatsareti prohveti juure, kellest elujõud väljaoowab usuks Jumala armastuse ja heleduse sisse ja kõlblihtselt uuenumiseks, armastamiseks, eneseärasalgamiseks ja kangelasemeeleks, oma madalamate tungide ja maailma ärawõitmiseks. Kõige selle pärast on piibel Jumala sõna ja sellest peab ka uue usu teadus kõikumata kinni.

Ja ometi — ometi ei tule seda mitte nõnda mõista, nagu oleks piibliraamat esimesest leheküljest wiimiseni Jumala poolt ditteeritud, nagu oleks tema kirjutajad ainult masinlikud tööriistad ühe kõrgema waimu käes olnud, ilma mingisuguse iseseiswuseta, ilma isiklike omapäralsuseta. Ei, nad olid palju suuremad. Usuteadus on juba mõõdaläinud aastasaja keskajal, iseäranis tema wiimastel aastakümnetel, just sisetise kirjauurimise põhjal, ilma mingisuguse sunduseta looduse või mõne teise teaduse poolt, seda täieste kindlaks teinud ja teiste uurimiste aluseks seadnud, et kõik piibliraamatute kirjutajad ka inimesed on olnud, elawa hingega ja põssuwa südamega, oma iseäralduste ja waimu-omadustega, oma puuduste ja nõrkustega, et nad sõna tõsisest mõttes maa peal on kõnninud ja mitte kujukil õhus rippunud. Nad olid kõik istsagi oma aja lapsed, seisid selle ümbruse ja selle ilma mõju all, mille keskel nad liikusid ja ei wõinud selleaegsetest waadetest

ja ettefujutustest, waimuilmast ja mõtlemisewiisist mitte wabad olla. Nad olid sügawalt ususaladuste sisse waadanud; Jumal oli wägewalt nende hingega rääkinud; aga kui nad mahaistufid ja oma lähtelamist kirjeldama hakkasid, siis pidid nende kirjatöö pääle suurt mõju awaldama nende ilmawaade ja elust arusaamine, nende hingeline isäraldus, temperament, iseloom, nende haridus, osawus, anderikkus, nende rahmus, wana-dus, feel. Nad rääkisid kõige pealt oma ajale ja kõnelesid oma aja feelt; nad tarwitasid selleaegseid piltisid ja sõrdlust ja paenutasid selleaegsetesse wormidesse ja sõnadesse, mõistetesse ja lausetesse, teadmistesse ja ettefujutustesse need igawesed tõed, mida nende hing oli näinud. Sellepärast on meil kadumata warandused kadumates riistades, igawesed wäärtused möödaminewates tujudes. Ja sellepärast on mõtteid ja jutustusi piibliraamatusse sattunud, millel kõige paremal korral ajalooline wäär-tus on, millel aga meie usuga ja hinge-õnnistusega midagi ühist ei ole. Säär on hoopis kõrwalise tähtsusega asju, nagu Pauluse palwe, et Timoteus tema Troa linna unustatud asjad kaasa tooks; seal on seadusi ja määrusi ja teateid wanaaegsest riigielust ja sõjapidamisest, ühiselulistest korraldustest ja kometest; seal on materjali, mis hurwituft pafub wanaaja looduse- või täheteaduse armamiste kohta, mis aga usuliselt seisufohalt täiesti ükskõikne on. Seal on waateid ja ettefujutusi, mis meie aja kohta mitte enam kõit-wad ei ole, mille kohta ka ristiinimine seletust läheb otsima uue-aja teaduse ilmast, mitte aga piibli-raamatuft. Piibli waim on igawene, kirjatäht aga mitte; tema siisu on jumalik, toor aga inimlik; tema aated ja usk, tema armastus ja loo-tus ei muutu ega kao, tema sõnadel ja wormidel, lausetel ja arusaamistel, tema ilmawaatel ja mõttefujutustel on oma aja pitteri määrl küljes. Tema kangelased kõnniwad Hommikumaa laewa all, mõtlewad hommikumaalase mõistusega, räägiwad Hommikumaa feelt, ja usuteaduse ülesanne on piibliraamatu lõrget waimuilmale, mis igawene, XX aastajaja eurolasele arusaadawaks teha ja neid fujusid otsida, mis tema hingeelule wastawad. Kõike seda, mis meid usuliselt kaswatab, sõlbiliselt edasi wiib, Jumalaga ühendusesse kannab, mis Seesuse Kristuse waimuga kofufõlas seisab ja Tema armustuft wäljakannatab, püüab ta möödaläinud aegade tolmult wäljatuuat, ajalikkudest mõjudest puhastada, wanaaja eksliku mõttewiisi ja puudulikkude ettefujutuste foorest wabastada ja meie hingeelule kättejaada-waks teha. Mis peaaft, mis meie südamele elu annab ja meie

hingele õnne toob, mis inimest väljakannab igapäevase elu tühjust paleuste ilma, kadumusest igavikku, see jääb seisma, aga paljudi lapsepõlve arvamistest ja mõõdaläinud aegade mõtlemisviisist langeb kofku, kui udu, mis päitesewalgust välja ei kannata.

Seda kõike tahame ja peame ka siis filmaspidama, kui Wana Testamendi loomiselooft jutt on. Ka temas on jäädaw tuum olemas, ka tema sisaldab waimu, millest usk ial lahkuda ei pruugi. Ta kuulutab igawesti seisumajääwat tött Jumalast, kes elu ja olemise looja on, ja inimese kõrgest wäärtusest ja ühesandest. Ta mõte on, et ilm ja elu mitte iseenejst saadud wõdi kogemata teffinud ei ole, waid Jumala tahtmise awal-
dus ja tagajärg on. Asi, mis usu kohta ainuüksi tähtis.

Alga hoopis teistsugune lugu on selle mõtte lähema kirjeldamise ja põhjendamisega, selle küsimusega, kuidas Jumal maailma on loonud, misjuguft teesid Ta selleks on tar-
witanud, et elu ja olemist praeguse seisuforra juure wia.

Kui meie loomise-loo, mis Teile kõigile, austatud koosole-
jad, lapsepõlwest saadit tutaw on, käpile wõtame, siis wõiksin ma palju sellest rääkida, kui sügawamõtteline ja lugupidamist ärataw ka tema mõttekäit ja kirjeldamisewiis on. Ma mõt-
len alati juure aukartusega selle jumalakartliku Jsraeli mehe peale, kes juba käge ja poole aastatuhande eest midagi nii ilusat ja puhast luua wõis, midagi, mille waim ja mõtteilm nii kõrge on, et ükski Paabeli ega teiste Hommikumaa rah-
waste loomise-lugu kõige ükfitasjalise jarnaduse peale waatamata temaga wõistelda ei suuda. On tõsiseid looduse-
teadlasi, kellel kõlblist julgust jätkub oma suurte teadmiste kõrwal ka usuft kinnipidada ja kes tähelepanemist juhtinud on
selle imestamisewäärilise suguluse peale, mis loomise-loo ja
uuema looduseteaduse wahel walitseb. Wiimases mängib
suurt osa nõndanimetud edenemise-mõte, mille järele ilm ja
elu pikalise arenemise teel saadud on; ka organilises ilmas olla
pikkamööda madalamatest kujudest ja olemustest kõrgemad
väljakaswanud. Ma wõiksin näidata, kuidas seesama edene-
mise mõte ka piibli loomiselooft sees on. Ei pruugi ju seal
sugugi tegemist olla 24 tunni pikuliste päewadega, kuna päite,
mille läbi need sünniwad, alles 4-dal. päewal loodud sai, ja
siin wäga hästi pikemate ajajätkude peale mõtelda wõib.
Niisama nagu teaduse järele enne taimed olemas olid, kui
loomad tulid, seisab see loomiselooft. Niisama nagu paleontolo-
gilised leidused tõendawad, et kõige wanemates maakihides

peaaegu ainult wee loomade jäänusi leidub, õpetab piibel, et talad enne said loodud, kui teised loomad. Niisama nagu loodusteaduse järele talad ja linnud oma tehaehituse, sugu- edastisatmise, liikumise poolest sarnased on, on nad piibli järele mõlemad 5-dal. päeval loodud. Niisama nagu teaduse järele inimene looduse viimane sünnitus on, on ta piibli järele teige viimati loodud. Niisama nagu teaduslike hüpoteese järele ilmaruumi alg-udufogus teatavate mõjude läbi ring- joosuline liikumine tekkis, mis juba kaua enne päitese sündi- mist soojuse, kuumuse ja valguse sünnitas, on piibli järele valgus juba 1-sel päeval olemas, kuna päitene alles 4-dal. loo- dud sai. Kõik see on määratu inestamisewääriline ja kõne- leb selle tundmata Jsraeli mehe juurest waimurikkusest; ei oleks sugugi põhjendamata ja ülesõhtune, kui ma sellest seisus- kohalt lugupidamist piibli loomise-loo vastu nõuaksin ja näi- data katsuksin, et tema peale kõrgelt allawaatamine sugugi tarfust ja hariduse tundemärk ei ole.

Uga ma ei hakka sellest sugugi suuri järeldusi tegema, waid puudutan seda asjaolu ainult möödaminnes. Ma ei mõtlegi lõendama hakata, nagu oleks piibli loomise-loos tea- duse viimane sõna warjul. Rahtlemata oli ka loomise-loo kirjutaja paljudes asjades oma aja laps. Ta liigub veel täiesti selleaegses ilmas, kus nõndanimetatud Ptolomäuse arusaamine taewa ja maa wahelorrast aluseks oli. Ta arwab, nagu kõik temaaegsed inimesed, et meie maa ilma keskpunkt on, et taewalaotus nagu kindel katus tema peale on ehitatud, ühest maa äärest teise ulatades, et see katus wahet teeb wee wahel, mis allpool taewa-laotust, ja wee wahel, mis ülewal pool seda katust on, et päite, kuu ja tähed taewalaotuse külge nagu kinni on needitud. See kõik ja mitmed teised mõtted ja ettekujutused loomise-loos on oma aja sünnitus, mis tänapäew muidugi wananenud on ja loojat meile mitte Tema õiges kuues ei näita. Suure teadusemehe Mikolause Kopernikuse kaudu tudus Jumal omale XVI aastajaja algusel uue kuue, lastis maafera ilma kesk- kohast wälja lükata ja päitese sinna asjemele panna, näitas oma suurust ja auu palju suurepäralikumalt, kui endistele aegadele, selle ilmlõpmata ilmaruumi kaudu, mille suurust waim enesele ette ei õsta kujutada, mille laugused nii ära- mõõtmata, et walgustirusel jooksew walgusekiir 75 aastat ära tarwitab, enne kui ta põhjapoolsest taewast paistwa Capellatähe juurest siia jõuab ja millega wõrreldes meie

maafera midagi muud ei ole, kui üks tolmufibemefene. Igale mõtlejale inimesele on selge, et ka ristiinimene tänapäew mitte Ptolomäuse wiisi ei mõtle, waid oma astronoomilised teadmised Kopenikuse peale rajab ja sellepärast loomiseloos ettekujutusi mitte enam täielikult jagada ei saa.

Alga ma lähen edasi ja näitan, et piibel ka oma loomu poolest meid sugugi sundida ei taha seda uskuma, et maailm just nõnda on loodud ja mitte teisiti, et ta kõne all oleva loomiseloos kirjatahelist ilmeksimatust isegi tõendada ei taha. Selle põhjenduseks ei ole mitte ainult see, et piibel mitte mõni looduseteabline õperaamat ei ole, waid usu ja jumalastatuse klassikaline hallikas. Ja mis peaks meie usul ja hingedõndusel tegemist olema selle küsimusega, kuidas wiisi Jumal ilma ja elu on loonud, kas kuue päewaga või pifalise edenemise teel aastamiljonite jooksul. Nagu ei oleks Jumalal mitmesuguseid ilmutamisiwiisid, nagu ei võiks Tema ka edenemise-seaduse laudu enmast avaldada, nagu ei annaks see meel wägewamat tunnistust tema juurusest! Aga mitte ainult see. Piibel ei kirjeldagi loomiselugu ühelainsal wiisil, mis kõigide usklikele kohta sunduslik oleks. Temas on mitmesugused waated ja arwamised maailma loomise kohta olemas ja hallikate kogu on nad kõik rahuliku südamega üksteise kõrwale seisma jätanud ja ei midagi siluda ega ilustada püüdnud, ehk nad küll sagedaste üksteisele otse wasturäägivad.

Meile kõigile on esimene ja kõige tähtsam nendest lapsestsaadist tutaw ja täna on temast juba jutt olnud. Kui Teie aga, austatud koosolejad, tähelepanemisega 1-se Moosese raamatu teist peatükki loete, siis leiade, et 4-da lalmiga teine loomiselugu algab, mis ilma ja elu tekkimist teistjugausel wiisil ja hoopis teises järjekorras kirjeldab. Kuna esimese loo järele Jumal kuue päewaga järgmises järjekorras lõi: walguse, taewalaotuse, maa ühes taimedega ja mere, taewakehad, linnud ja kalad, loomad ja kõige wiimaks inimese, kirjeldab see teine lugu loomist peaaegu päris ümberpöördukt. Kõige enne sai küll maa loodud, aga taimed ei olnud veel mitte, sest inimene puudus, kes maad harits. Sellepärast lõi Jumal kõige pealt inimese, siis alles kutsus Ta taimed. Eedeni aia näol elule, siis said meed loodud jõgede kujuk, selle järele elajad ja kõige wiimaks Gewa. Need lood ei või uuriate ühemeelse otsuse järele mitte ühe ja sellesama isiku kirjutatud olla, sest nad lähewad ka muidu oma iseloomu, stiili ja keele

poolest teineteistest lahtu. Ka Jumala nimetus on mõlemates isefugune. Kuna esimene loojat „elohim“ (Jumal) nimetab, on teises otsekohe jutt Jahwest ehk Jehowast, nagu meie seda nime oleme harjunud väljalugema. Piiblitlugude looja on nad mõlemad muutmata kujul seisma jätnud, sest et temal mitte kirjataht tähtis ei olnud, waid waim, mitte koor, waid tuum, sest et temale pärastine õpetus inspirationist ja piibli-raamatute kirjatahelisest ilmeksimatusest sel korral weel tundmata oli. Ja mõlemad wõiwad rahulikult üksteise kõrwal seista, sest et nad küll isewiisil ja isefuguste sõnade ja ettekujutustega, aga ometi sellesamas waimus suurt mõtet jumalikust ilma ja elu tekkimisest kuulutawad.

Meil on siin nagu kahe jutlustajaga tegemist, kes ühe ja sellesama teema üle kõnelewad. Kui tänapäew kats silmapaistwamat jutlusepidajat ilma ja elu tekkimisest räägiwad, siis on kindel, et nende jutlused täiesti isefugused saawad. Sgaüks paneb oma waated, ja seisukoha, oma isikliku wärwi ja anderikkuse, oma stiili ja mõtteilma sinna sisse ja sellegil ei tule muidugi meelbegi selle lahkumineku pärast neid tõewäärutamises süüdistama hatata, waid see on iseenestest mõista, et igaüks isewiisil ühte ja sedasama juurt tõtt kuulutab. Kuidas wõib see loomiselugude kirjutajate juures teisiti olla? Mõlemad täiwad iseseiswat teed, aga püüawad ühe ja sellesama sihi poole; mõlemate südamed on täis põlewat armastust taewa ja maa looja wastu, mõlemad on imeilusa oratoriumi loonud ilma ja elu tekkimisest; mõlemaid wõime õigusega jumaliku ilmutuse kandjate hulka lugeda.

Selle kõige järele on aga iseenestest selge, et loomiselugude astronoomilised waated ja loodujeteadlised ettekujutused meile mitte kõitwad ei ole. Meie usule ei ole nad mitte tähtsad ja tarwilikud. Usutunnistuses ei seisa ju ka sõnakestgi sellest, kui kaua aja jooksul ehk misfugusel wiisil maailm on loodud, waid ainult: Mina usun Jumala, Jsa, Kõigewägewama taewa ja maa Looja sisse. Ja kui ka see formulation sellegile segaw olema ja üleliiga wanaaja ilmaruumi jaotust kahte jalku, taewaks ja maaks, meeldetuletama peaks, siis wõib ta ka seda rahuliku südamega kõrwale jätta ja üleüldisemalt olemise ja elu sünnitamisest rääkida, seda enam et kõige wanemas usutunnistuses need sõnad puuduwad ja seal ainult seisab: „Mina usun Jumala, Jsa, Kõigewägewama sisse.“ Üstmataks ei tohiks teda selle eest keegi pidaada. Minule isiklikult ei ole seda muutust mitte tarwis. Üst taewa ja

maa Looja sisse käib minu elu kõige suuremate waranduste hulka, selle peale vaatamata, et ma tublisti looduse teadusega tegemist olen teinud ja ühtegi tema kindlatest ülesleidustest ei eita.

Nüüd tahan ma aga veel ühte tähtsat põhjust nimetada, mis pärast Wana Testamendi loomiselugude tuju ja waated meie kohta mitte enam kõitwad ei ole. Ka jumalikul ilmutusel on oma ajalugu, ka piibli kirjanikkudest on üks sügavamale waadanud kui teine, ja mõõduandew on muidugi kõrgem edemise-aste. Kõige kõrgem mõõdupuu usuliste tõdede ja tõlbliste wäärtuste hindamiseks on Jeesuse isik. Mis Tema waimuga ühte ei sünni, mis madalamal astmel seisab kui ewangelium ja usuliselt ainult teewalmistamise-aegajärgi Temale meeldetuletab, ei wõi ristiinimesele mõõduandew olla. Ja ma arwan, et sellest seisukohalt waadates Jeesus "meie ka ilma ja elu tekkimise küsimuses kaugemale wiib, kui Wana Testamendi loomiselood. Säär on minu tundmise järele ometi nagu midagi puudus. Jumal seisab väljaspool maailma, Ta sünnitab looduse kõiges tema ilus ja mitmekesisuses, Ta näeb, et see kõik hea on ja siis tuleb puhkamise-aeg, kus loomistöö nagu lõpetatud on, kus Jumalal loowat tegewust nagu enam ei ole. Seadke selle kõrwale, austatud toosolejad, Jeesuse sõna „Minu Isa teeb tööd tänini“, tuletage meelde, kuidas Jeesus lillkesti välja peal waatleb, mis ilusamad on kui Salomon oma au sees, teda Jumal ehitab, kuidas Ta lindude laulu kuulab, kes ei tee tööd ega ketra ja teda Isa toidab, kuidas Talle tormimühinast ja tuule hulgumisest Kõigewägewama hääle wastu kostab. Ja eks wasta see seisukoht tegelikule elule, eks tõenda ka looduse uurimine, et „Isa teeb tööd tänini“, et loomise tegewus edasi kestab! Maapinna uurimine näitab, et mõnesgi kohas ütsford meri on olnud, kus praegu kuu maa seisab ja et mitmel pool maa on muutunud mereks, et mäed mitte alati nõnda ei ole wäljanäinud, kui praegu, ja et orud oma tuju on muutnud. Jumal teeb loomise tööd edasi, et maailm täielikumaks ja paremaks saaks. Ta ei puhka mitte, waid sünnitab ikka uusi kujusid, uut elu. Sgas uues taimes on midagi isearalist; kui teda suurekstegema klaasi all waadelda, läheb ta kõikidest teistest omasarnastest lahtu. Sga loomakene on teistfugune, kui teised; elawate olemuste riigis walitseb kirjeldamata mitmekesisus. Ja igaford, kui üks laps uuesti ilmale sünnib, ei ole see sündmus mitte endiste selle-

farnaste masinlik forðumine, waid iga tõige lihtsam hing räägib omapäralsusest, isikust, iseiseismast ilmast. Sgas lapsu-
tehes tõige mitmekesisemad võimalused, temasje istutatud
jelle läbi, kes ei puhka, waid „tööd teeb tänini.“ Niisuguses
mõttes räägib usf sellest, et loomise-töö edasi kestab, et Su-
mal ilma ja elu wahetpidamata täiuse sihile lähemale wiib.

Rui rikas on ristiinimene kõite jeda filmaspidades; igal
pool, kus ta käib ja liigub, Sumala jalajäheb; ükstõit,
fuhu ta oma pilgu saadab, igawese päitese sära paistab wastu.
Rui ta waitfel ööl oma filmad tõstab taewa poole ja luge-
mata tähtede hulka waatleb, kirjeldamata usaldus, pühalik
waitfus, sügaw rahulolemine asub ta hinging. Ta teab, et
taewakehad farmapealt ettekirjutatud teesid käiwad ja ial ei
komista, sest neid juhü looduse Jsa. Rui ta kõige wäiksema
taimehes ülestõstas tee äärelt ja tema osafeste kottuseadet
tähelepaneb suuresttegewa klaasi all ja siis mõttes omale
ettekujutab tema elukäiku idanemisest peale, mis juba iseene-
sest mõistusest ülekäib, kuni õitsemiseni, wiljakandmiseni,
närtsimiseni ja uuestisündimiseni, misugune ime ja auhar-
tustärataw lugu Looja wastu! Rui ta ennast fanda
laseb looduseteadliste uurimiste walda, igal pool läheb
süda soojaks ja hing laenetab sügawas õnnes, sest jälle
tunneb ta armastusrikast palet oma kohal paistwat,
jälle puutub ta oma Sumalaga kottu. Ja faastundlikult
peab ta mõtlema inimese peale, kellel usf puudub; kui
külm ja sisuta peab ta elu olema! Niisama waene, nagu
ühe ema elu, kes oma lapse juures midagi iseäralist ei märka,
midagi, mis iseäralisel wiisil just tema südant rõõmustada
wõiks, sest et see tema laps on, kes külmalt ja fuiwalt atnult
õfustada õstaks: laps on ikka laps. Nii tuim peab inimese
hing olema, kes looduse mitmekesisuses näha suudab ainult
seadusi, mitte aga jeda, et „Jsa tööd teeb tänini.“

Mustatud kuulajad! Tänahe kõneaine alla ei käi mitte
enam selle lähem kirjeldamine, mis looduseteadus ilma ja
elu tekkimisest arwab. Sellest mõiks teine fõrd rääkida.
Täna küüsimine ainult: mis ütleb usf ilma ja elu tekkimisest,
ja jeda olen oma tõetunde seisukohalt wastata fatsunud. Ma
arwan aga, et kõikidele kuulajatele, kes tähelepanelikult ja
õfsiwa hingega asjast osa on wõtnud, fa juba selle kirjelduse
tagajärjel selge olema peaks, et mingisugusest wastuolust usf
ja teaduse wahel, kui nad mõlemad oma õigetesje piiridesje
jääwad, juttugi ei wõi olla.

Kui üst niisugustesse asjadesse segab, mis temasse ei puutu, kui ta, näituseks äramäärama hakkaks, misjugu sel wiil ja kui pika aja jookul Jumal ilma ja elu on loonud, siis mõib küll tüli tulla. Seda on aga ainult need teinud, kes mitte ei tea, et üst mitte teadmisi ei taha pakkuda, waid hingele ühendust kindlida igawese ilmaga, kes piiblist wastust lähemad otjima nende küsimuste peale, millel midagi tegemist ei ole jumaliku ilmutusega ja usulise läbielamisega, kes püha kirja mõneks looduseeadliseks õperaamatuks peawad.

Muidugi on niisama tähtis, et ka looduseeadus oma piirist ei ürustaks. Kui seal tõendama hakkaks, et elu ja olemine masinlikult ja iseenesest, ilma mingisuguse jumaliku mõjuta, tekkinud on ja seda siis kui teaduslikult kindlaks tehtud tõeasja kuulutama tullaks, siis ei mõi usul niisuguse teadusega muidugi mitte sõprust olla. Aga jeda teewad harilikult nõndanimetatud teaduse - kingsepä, jeda mõib inimeste tsekel kuulda, kes teadust ainult natuse nuusutanud on, tõsist aga midagi äraseedinud ei ole. Tõsised teadusemehed tunnewad wäga hästi teadmise piirist ja mida enam nad uurinud on, jeda alandlikumaks nad muutuwad, jeda selgemaks saab neile, kui wähe inimese mõistus nendes kõige tähtsamates ja suuremates elutüsimustes kätte on saanud ja kindas elu ja olemise saladus uurimise läbi ifka mõistatuslikumaks läheb, jeda suuremaks läheb nende auartus igawese meistri wastu. Üks looduseuurija Dr. Dennert on 300 kõikide aegade kõige suuremate looduseeadlaste ja arstide seisukohta usu asjus uurinud ja dokumentide ja kirjatööde najal kindlaks määranud, et nende hulgas ainult 5 ristiusu wastast oli ja 20 usuliselt erapooletut ehk usumatat, kuna 242 Jumala jisse uskusi; 38-ja kohta ei olnud tal mõimalist teateid saada. Terwelt 92 protsenti uskusi jelle järele Jumalat ja 39 protsenti pidasid täielikult kiriku-õpetusest kinni. Ja kristlikku ilmawaadet jagasid muu seas just need mehed, kes uueaja looduseeaduse alused on rajanud, nagu Kovernikus, praeguse heliotsentrilise ilmawaate põhjendaja, mille järele kõik taewakehad päikese ümber liiguwad, Galilei, selle mitmed ülesleidused, nagu päikese-plekid, praegusele täheteadusele aabitatõeks on, Kepler, kes kolm kindlat seadust ülesleidis, mille järele kõik planeetid ümber päikese liiguwad, Newton, kes määratu tähtja Grawitationi õpetuse ehk kõikide kehade wahel walitsewa jsemise külgetõmbamise jõu saladuse awaldas, Faraden, suur ülesleiduste tegija lahutuseaduses ja süstlas.

Jägi Darwin, edenemise õpetuse põhjendaja looduseteaduses, teda usumastased harilikult oma meheks peavad ja teda Dennert usuliselt erapooletute hulka loeb, kirjutas ühes oma kirjatöös: „Niisuguses mõttes ei ole ma ial atheist olnud, et ma Jumala olemist jäänud oleks“. Ja üleilma kuulus Prantsuse lahutusteadlane Pasteur, kelle hulluhoera poolt hammustatute parandamise instituutidest meie kõik kuulnud oleme, kirjutab järgi: „Mina palvetan oma tööde ajal laboratoriumis“. Kord küsinud keegi selle otse katoliiklikult jumalaläatliku teadlase käest: „Kuidas see võimalik on, et Teie, kes Teie nii palju mõelnud ja uurinud olete, nõnda usklikeks olete jäänud“, mille peale Pasteur vastanud olla: „Just sellepärast, et ma palju olen järele mõelnud ja õppinud, olen ma usklik, ja kui ma veel rohkem järelemõelnud ja uurinud oleks, siis oleks ma veel usklikum.“

Muidugi leidub ka neid teaduse ilmas, kes usu peale täiesti eitawalt waatavad, kes eespool kirjeldatud loomisemõtet mitte ei tunnista, neid, kes täiesti masinlikult ehk mehaniliselt elu ja olemise tekkimist arwavad ära seletada võiwat. Niisugusel korral seisab aga usk usu ja ilmawaade ilmawaate vastu ja igauhe otjustada jääb, kumb temale põhjalikum ja sügavam ette tuleb, kumb tema tõetunnnet ja ettekujutamisewõimu paremini rahuldada jõuab. Teaduse wastuolust ei wõi siin enam juttugi olla, seda ei ole niisugune arwamine enam kaugelegi mitte. Kui ilma ja elu algusesse Ernst Haeckeli poolt, näituseks, säetatise tihenemud algratufestest ehk atomidest koosseisew materia ehk aine ja sellega ühenduses seisew eeter, mida mitte enam kaaluda, mõõta, näha ei saa, mis ilma mingisuguste omadusteta on; kui see aine ja see eeter ilmlõpmata ruumi täidawad ja sääl liikumine walitseb, mida paljud mitmesuguste mõjude läbi tekkida lasewad, Haeckel aga algaine esialgseks omaduseks nimetab; kui olemise saladust seletabes jõust ehk energiaht ehk mehanilisest seaduslikkusest räägitakse; kui Haeckel järgi niikaugale läheb, et ta algaine kõige wäiksematel jaotestel hinge, tundmise ja tahtmise ütleb olevat, mis ka niisamuti materia omadus olla; siis võib see kõik ju väga waimurikkalt ja meeletterawalt kõlada, aga õnnis see, kellele ta midagi äraseletab. Üks Haeckeli armustajatest tähendab väga trehwaralt: „Oitumist wõi elamist algaine esialgseks omaduseks pidada, tähendab just niisama palju kui ütelda: „Muusika on flameri omadus ehk soojus on ahju omadus.“ Waewalt leidub küll midagi kentsakamat, kui nii-

jugustest mõtetest ehk wäidetest järeldust teha, et usf Jumala fiske mõinatats on saanud.

Arvamisi maailma tekkimise üle on terve rida olemas, aga kõik nad jäädawad edenemisealgusesse esitaks ühe teatava aine, millest kõik wälja on arenenud, olgu see materia, päikeste, meteoride ehk gaasi kujul, ja teisels selle aine liikumise.

Tähendakse ka liikumise sihi peale, räägitakse temas wali-
tsemast tungist segadusest wälja teatava korra poole, ilma milleta muidugi mõista ei saa, kuidas atomide segadusest korrafindlus wäljaarenedu mõis. Opereeritakse niisuguste mõistetega, nagu aine, looduseseadus, energia, edenemine, seaduslikkus, sihifindlus, ja tehakse neist sagedaste jumalad, kes ühe ainja Jumala, taewa ja maa Looja, asemele astuwad ja juure iseteadmusega tõendatakse, et nüüd kõik saladused selged on. Endistel aegadel arwati, et seaduslikkus seaduse-
andjast räägib, nagu juba juur mõttetark Kant ütles, tänapäew aga kõneldakse seaduslikkusest ja sihifindlusest kui aine omadustest ja ollakse kindel, et nüüd määratu laugele saadud on. Niisugune iseteadew naiwitat mõib mõtlejas inimeses muidugi ainult kaastundmust äratada ja lugupidamist selle juure waranduse wastu ainult kaswatada, mida usf Jumala fiske hingib.

See peaks mõistusele arusaadawam olema, et terve see juurepäraline ilm oma mitmekesisuses ja wärwirikkuses, oma ilmlõpmatuse ja plaanilikkusega, oma sijemise elujõu ja edene-
misesaladusega nagu fogemata on tekkinud ja iseenepest saadud!

See arwamine peaks tõenäolisem olema, et inimene oma teerulise tehaehitusega, oma walguist sünnitawa filmaga, oma helisid loowa kõrwaga, oma tufsuwa südamega ja igatsewa hingega, oma mõtlemise, tundmise ja tahtmisega, oma hää ja furjatundmisega, oma südametunnistusega ja ülespoole püüdmisega midagi muud ei ole, kui oja sellest masinawärgist, mida pime saatus wõi külm loodus ilma põhjuseta ja mõtteta on sünnitanud!

Kellele sellest küll on, see elagu sellest usust, see toittu oma hinge nendest tühjadest lestadest, see seletagu elu mõis-
tatust jarnasel wiisil. Kes paremat toitu ial maitšnud ei ole, leiab kuivanud ja hallitanud leiwakoorikad õige maitsewad olewat. Kes ilusamas hoones ei ole wiibinud, leiab külma, juitšunud, kitsa onnise õige koduse olewat. Kes wabadusest midagi ei tea, mõib ka orjaseisuses õnnelik olla. Kelle hing muusika ilu ei mõista, kelle kõrw kunsti-helisid ei

kuule, kelle film igawest ilma ei näe, armab, et ülemaid wäär-
tusi ja kõrgemaid sihtisi ei olegi, kui leiwaküsimus ja majan-
duslised humid, klassiwõitlus ja madalamate tungide rahus-
tamine. Rahetseda tuleb ainult, et elu paremad warandused
ja peenemad küljed nende filmade eest warjule on pandud, et
nende hinges nagu midagi tõsise inimsuse omadustest puudub,
et seal kannelt ei ole, mis sügawate läbielamiste mõjul män-
gima hakkaks, aga kunstlikult teda luua ei saa. Peab ainult
kannatama ja ootama, kas see suur loomisemeister, kes tööd
teeb tänini, ka neile teda kord ei kingi, kas ta nende hinge ei
tee sügavamaks, nende filmi teravamaks, et olemise saladus,
elu mõte, võitlemise siht ka neile selgeks saaks.

Uga ühte asja peame nendelt nõudma. Seda, et nad
teaduse nimel ei tuleks nende käest, kes rikkamad, nende wä-
ära kistuma, et nad neile, kes päikese valguses ennast soojen-
davad ja ainuüksi tema paistusest elavad, seletama ei tuleks,
nagu ei oleks seda päikese elu taewalaotuses mitte, et nad
oma maitseta ja mõtteta sõnatõlksud kord jätaiks, nagu oleks
see, mis ust ütleb elu ja ilma tekkimisest, looduseteaduse läbi
tühjaks tehtud. Kui teadus küll näidata võib, mida elekter
korda saadab, aga sellest, mis see elektri jõud oma olu poolest
on, midagi ei tea; kui lahtuseteaduses igale koolilapsle selge
on, et hapniku ja vesiniku keemiline ühendus wee sünnitab, Kellumäe
aga keegi ei tea, mispärast see nõnda on; kui taimeteadlane
ühtlasajaliselt mikroskopi abil aranaidata võib, misjugune
ehitus iga taimetene on ja misjugustest jaotestest ta koos
seisab, aga see jõud, mis teda kaswama ja elama paneb, kõi-
gile mõistatuseks on jäänud; kui teadus igas küsimuses teab,
et see eht teine asi või nähtus niisugune on, aga just nendes
kõige tähtsamates küsimustes midagi sellest ei tea, mispärast
see nõnda on; kui küsimused, mis on elu oma olu poolest,
misjugune wägi pani edenemise loodusesse, milles see nõnda-
nimetatud algünnitus seisab, mille läbi anorganilisest loodu-
sest organiline sai, wastamata on; kui praegune teadus usule
jälle palju ligemale on tulnud, seletades et „omne vivum e
vivo“ (kõik elu tuleb elust), kuna Birchowi ütleb „kõik elu tuleb
rakutest“, esimese rakutese sündimist aga imeks nimetab;
siis ärgu tuldagu niisuguse teaduse nimel tõendama, et usu
seisutoht ilma ja elu tekkimises ümber on lükatud.

Kui usku nooresoo kaswatamisest, riigi ja rahwa elust
wälja tõrjuda püütakse, siis oldagu vähemalt õiglane ja ärgu
seletama hakkatagu, nagu nõuaks seda tõde ja teadus. Kus

mitte lihtne asjatundmatus, arusaamisepuudus sellest, mis usf on ja mida teadus suudab, tõukejõuks ei ole, seal peamad teised põhjused kaasa mõjuma. Ühe tuntud sotsial-demokratlaste juhi tütar, kes oma isa, vaimu muidugi tundma peab, ütles mulle mõne päeva eest, et usf poliitiline küsimus olla. Ja ma olen ajajooksul uskuma õppinud, et see wastaste juures tõesti nõnda on. Need erakonnad, kes majanduslisi huviseid esimese koha peale säadamad ja klassivõitluse õhutamisest oma peaüleandeks peavad, teavad väga hästi, et kui usf rahva seas mõjumõimaks on, usf, mis inimese paremat osa tahab liikuma panna, mille järele inimene mitte ükspäinis leivast ei ela, mis armastust ja eneseärasalgamist kuulutab, et siis nende võimul mitte kaua pinda ei ole. Sel-dagu seda õiglaselt ja otsetohele ja ärgu teadust ilmaasjata selle võitluse jisse kistagu, ärgu tema suurt nime määrima hakkatagu, jäatagu loodusteadus niisuguste põhjendamata süüdistustega puutumata. Prof. Reinke ütleb, et ateismust eht jumalasalgamist tõise loodusteadusega mitte ühendada ei saa, ja igauks, kes ilma eelarvamisteta ja erakonnamõju-deta, ilma et tal tahtmist ole s ennast uskmatusse kaudu selts-sonna filmis haritust ja mooduinimeseks teha, puhta süda-mega ja otseva hingega kõiki looja poolt kingitud hallitaid teaduse ja mõttetartuse, usu ja kunsti ilma tundma õppima hakkab, saab varsti sedasama tunnistama. Teadus saab siis mõtlejale ja häätahtlilele inimesele üheks kapiks, mille toetusel ta edasijammub usutõdede sügavamale tundmise poole, mis teda ka omalt poolt aitab sellele Jumalale lähemale, kes ilma ja elu on loonud.

